

Opgave 2 Surveillantiekapitalisme

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het onderscheid tussen instrumentele rationaliteit, die gericht is op effectiviteit en beheersing, en communicatieve rationaliteit, die gericht is op het vormen en uitwisselen van ideeën over het goede leven 1
- een uitleg van Habermas' opvatting dat er sprake is van kolonisering wanneer het economisch systeem de leefwereld van het communicatieve handelen ongevraagd binnendringt met instrumentele rationaliteit, zoals Facebook sociale media als vrije plek voor uitwisseling van ideeën vooral economisch gebruikt voor advertentiedoeleinden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Habermas maakt een onderscheid tussen twee vormen van rationaliteit: instrumentele en communicatieve. Instrumentele rationaliteit is erop gericht processen zo efficiënt mogelijk in te richten en te beheersen. Communicatieve rationaliteit heeft te maken met de vrije uitwisseling van ideeën over het goede leven, zoals in morele of politieke discussies 1
- De leefwereld is voor Habermas de sfeer waarin mensen in vrijheid met elkaar ideeën vormen over het goede leven (communicatieve rationaliteit). Sociale media zijn zo'n plek waarin mensen dat kunnen doen door berichten te plaatsen en interactie aan te gaan. Natuurlijk weten gebruikers van Facebook ook wel dat ze gepersonaliseerde advertenties te zien krijgen, maar door het verzamelen van data over emotionele toestanden kan Facebook ongemerkt nog effectiever het gevoelsleven van jongeren binnendringen. Dit is een vorm van ongevraagd binnendringen van de leefwereld door bedrijven met louter economische doeleinden (instrumentele rationaliteit). Zo wordt volgens Habermas de leefwereld door het economisch systeem gekoloniseerd 1

10 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg met tekst 4 van een overeenkomst in de rol van het kapitaal tussen het negentiende-eeuwse industriële kapitalisme en het hedendaagse surveillankekitalisme: in beide is kapitaal een doel op zich en worden menselijke verhoudingen opgevat in termen van financiële waarde / doordat kapitaalvermeerdering het doel is, zijn kapitalisten genoodzaakt steeds nieuwe bronnen en afzetmarkten te zoeken.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Marx is in het kapitalisme kapitaal een doel op zich geworden. Economische activiteit draait alleen om het vergaren van meer kapitaal en niets anders. Alle betrekkingen tussen mensen worden in kapitaal uitgedrukt. Dit zie je ook in tekst 4, waarin allerlei soorten menselijke activiteiten, huwelijksaanzoeken en miskramen, worden omgezet in een waarde die gekapitaliseerd wordt door techbedrijven en die doorverkocht kan worden. En om de concurrentie met andere bedrijven aan te kunnen, zoeken kapitalisten steeds naar andere manieren om meer kapitaal te vergaren. In de negentiende eeuw waren dit nieuwe grondstoffen en afzetmarkten in de koloniën. In het hedendaagse kapitalisme zijn dat nieuwe manieren om nog meer menselijk gedrag als grondstof aan te boren.

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Marx' onderscheid tussen onderbouw en bovenbouw: de feitelijke sociaal-economische verhoudingen in de onderbouw worden ideologisch gereflecteerd in de bovenbouw 1
- een uitleg met het begrip klassenbelang dat Marx' kritiek op instituties te herkennen is in Zuboffs kritiek op het surveillancekapitalisme: volgens Marx zijn instituties niet neutraal maar dienen ze het belang van de bezittende klasse, net zoals volgens Zuboff gratis diensten/gebruikersgegevens de belangen van surveillancekapitalisten (als de bezitters van de data) dienen 1
- een uitleg met het begrip vals bewustzijn dat Marx' kritiek op instituties te herkennen is in Zuboffs kritiek op het surveillancekapitalisme: volgens Marx hebben mensen niet door dat de heersende ideeën bijdragen aan/voortkomen uit onderdrukkende instituties, net zoals volgens Zuboff de ideeën van mensen (niets te verbergen hebben, gebruiksgemak) bijdragen aan de instandhouding van de onderdrukkende instituties 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Marx is de bovenbouw van cultuur, religie en ideologie een uitdrukking van de sociaal-economische verhoudingen die de onderbouw vormen 1
- Daarmee maakt Marx duidelijk dat instituties niet neutraal zijn, maar altijd een bepaald klassenbelang dienen, zoals het recht dat door de bescherming van bezit de bourgeoisie (de bezittende klasse) beschermt. Deze kritiek zie je terug bij Zuboff. Zij is kritisch op de surveillancekapitalisten omdat een dienst als Google Maps niet zozeer het belang dient van de gebruikers, maar van Google zelf, dat op die manier grote hoeveelheden data verzamelt die het voor eigen gewin kan gebruiken 1
- Volgens Marx hebben veel mensen een vals bewustzijn. Dat betekent dat zij niet doorhebben hoe de ideeën in hun hoofd bijdragen aan het onderdrukkende karakter van de instituties en dat die ideeën instituties in stand houden. Datzelfde zegt Zuboff in feite ook. Mensen denken dat de diensten van de surveillancekapitalisten vooral gebruiksgemak en vermaak opleveren, maar doordat ze dat denken en onbekommerd data genereren, houden ze de macht van die surveillancekapitalisten in stand 1

12 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het recht op een afgeschermd privéterrein aansluit bij de protestantse religieuze levenservaring, waarin het individuele geweten centraal staat.

voorbeeld van een goed antwoord:

In het protestantisme staat de vrijheid van geweten centraal, omdat niemand anders voor jou kan bepalen hoe jij in relatie tot God kan staan. Dit sluit aan bij het recht op een afgeschermd privéterrein, waar niemand anders zeggenschap over mag hebben.

13 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het recht om je eigen gedrag in de toekomst te bepalen aansluit bij het idee van Locke dat iedereen van nature recht heeft op vrijheid.

voorbeeld van een goed antwoord:

Het recht om je eigen gedrag in de toekomst te kunnen bepalen sluit aan bij Lockes idee over burgerrechten. Daarin gaat het erom dat jij de vrijheid hebt om je eigen leven te leiden zoals jij dat wilt, mits je anderen niet in hun vrijheid schaadt. Je hebt volgens Locke dus ook het recht om zelf je toekomst te bepalen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument met tekst 6 dat de moderne invulling van het goede leven als authenticiteit, waarin het individu zelf de vorm van zijn leven bepaalt, geschikt is om weerstand te bieden tegen de macht van het surveillancekapitalisme 1
- een argument met tekst 6 dat de moderne invulling van het goede leven als authenticiteit, waarin het individu zelf de vorm van zijn leven bepaalt, niet geschikt is om weerstand te bieden tegen de macht van het surveillancekapitalisme 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De moderne invulling van het goede leven als authenticiteit is precies wat we nodig hebben in de strijd tegen de almacht van dit soort bedrijven. We willen zelf ons leven vorm kunnen geven op de manier die we zelf kiezen, zelf 'de auteur van onze ervaringen' zijn, zoals in tekst 6 staat. Juist vanuit dat idee kunnen we weerstand bieden tegen de macht van de surveillancekapitalisten. Mensen krijgen steeds meer door hoe we door bedrijven als Facebook gemanipuleerd worden en zijn daar terecht verontwaardigd over. Sociale media bieden een heel mooi platform voor individuele zelfexpressie, en om de mogelijkheid van authentieke zelfexpressie te behouden moeten we alternatieven zoeken voor commerciële bedrijven als Facebook 1
- Techbedrijven als Facebook en Google hebben het idee van authenticiteit als invulling van het goede leven op een slimme manier gekaapt. Ze spiegelen ons voor dat we op internet onszelf kunnen uitdrukken en helemaal onszelf kunnen zijn, maar ondertussen wordt dat authentieke zelfbeeld van mensen zwaar gemanipuleerd. Zoals Zuboff in tekst 6 zegt, staan de verwachtingen en zeggenschap over ons leven op het spel. Dat is precies wat de voorwaarde is voor authenticiteit. Zolang we het idee hebben dat we allemaal individuen zijn die allemaal ons eigen individuele leventje authentiek aan het vormgeven zijn en niet doorhebben dat dit gevoel van authenticiteit al gemanipuleerd is, staan we machteloos tegenover het technologische geweld van dit soort bedrijven 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van Smiths opvatting dat de vrije markt gepaard kan gaan met dehumanisering, omdat door arbeidsdeling mensen afgestompt raken 1
- een uitleg dat Smith onderwijs ziet als oplossing voor de dehumaniserende effecten van arbeidsdeling, omdat de geestelijke vermogens van mensen door onderwijs gestimuleerd worden 1
- een argumentatie of onderwijs als Smiths oplossing voor dehumanisering voldoende is om dehumanisering in het surveillancekapitalisme tegen te gaan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Smith zag dat door de vrije markt een nieuw type arbeid ontstond. Door arbeidsdeling werd de productie efficiënter, maar dit leidde er wel toe dat de arbeid beperkt werd tot enkele eenvoudige handelingen, waardoor arbeiders niet meer geestelijk en lichamelijk gestimuleerd werden, zich niet meer konden ontwikkelen en zo afgestompt raakten. Zo had de vrije markt een dehumaniserend effect op de arbeiders 1
- Volgens Smith zijn de dehumaniserende effecten van arbeidsdeling tegen te gaan door mensen te stimuleren om zich op andere manieren te ontwikkelen. Met onderwijs buiten werktijd kunnen de geestelijke vermogens en andere vaardigheden van de arbeiders tot ontwikkeling worden gebracht 1
- Zuboff zegt dat het surveillancekapitalisme onmenselijk is doordat het ons de verwachting afneemt dat we zelf de baas zijn over ons eigen leven. Zij gaat daarmee uit van een andere opvatting van dehumanisering dan Smith, namelijk dehumanisering als het verlies van autonomie. Ik denk dan ook dat Smiths oplossing om de dehumaniserende effecten van arbeid te compenseren met onderwijs niet voldoende is voor het surveillancekapitalisme. Zuboff heeft het over het recht van mensen om te bepalen hoe de samenleving eruit moet zien. Dat doe je niet door in de avonduren nog een leuke cursus te volgen, maar door de macht van surveillancekapitalisten in te perken zodat mensen zelf weer de auteur van hun eigen leven kunnen zijn 1

of

- Ik denk dat ook vandaag de dag onderwijs het middel is om de dehumaniserende effecten van de vrije markt tegen te gaan. In de tijd van Smith had onderwijs vooral de functie van mensen stimuleren om zich te ontwikkelen. In onze tijd moet onderwijs de functie hebben van mensen bewust maken van de negatieve effecten van het surveillancekapitalisme. Volgens Zuboff wordt door het surveillancekapitalisme onze menselijkheid bedreigd, omdat we geen zeggenschap meer zouden hebben over ons eigen leven. Juist als kinderen al vroeg op school leren hoe techbedrijven werken, kunnen ze deze gevaren herkennen en meer controle over hun eigen leven krijgen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie of het surveillancekapitalisme een bedreiging is voor het goede leven met het idee van de begrenzing van neoliberale marktlogica, waarbij het marktdenken niet zomaar wordt toegepast in andere sectoren 1
- een argumentatie of het surveillancekapitalisme een bedreiging is voor het goede leven met het holistisch vrijheidsbegrip, waarbij vrijheid is ingebed in verschillende bestaansdimensies 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik denk dat het surveillancekapitalisme een bedreiging vormt voor het goede leven. Dat komt doordat bedrijven met alle data die verzameld worden steeds beter ons gedrag kunnen voorspellen en manipuleren en daarmee steeds meer greep krijgen op wat we doen. De vraag die hier gesteld moet worden is: hoever mogen bedrijven gaan in het najagen van winst? Zoals Zuboff duidelijk maakt, zit er geen rem op het surveillancekapitalisme. De bedrijven zullen steeds dieper doordringen in ons privéleven om geld te verdienen. Daarmee verliezen we het vermogen om vrij te zijn. Vrijheid vat ik niet op als in je eentje doen waar je zin in hebt, maar zelf je leven richting kunnen geven vanuit relaties met anderen, in harmonie met de natuur enzovoort. Dit is een holistisch vrijheidsbegrip. Om die vrijheid te hebben, moet de neoliberale marktlogica van 'pakken wat je pakken kunt' en 'the winner takes all' ingeperkt worden door stevige instituties. Laat de overheid het surveillancekapitalisme reguleren zoals ze dat eerder ook met het industriële kapitalisme heeft gedaan 2
- of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Volgens mij is de kritiek van Zuboff op het surveillancekapitalisme eenzijdig en overtrokken. Ze focust heel erg op de manipulatie door techbedrijven, maar laat daarbij buiten beschouwing wat die bedrijven ons gebracht hebben. Dankzij al die technologieën hebben we tal van mogelijkheden om verbonden te zijn met andere mensen en om onze interesses en voorkeuren te volgen. Dat moeten we niet zomaar aan de kant schuiven. Miljarden mensen hebben via sociale media de mogelijkheid gekregen om zelf te kiezen met wie ze verbindingen aangaan, hebben de mogelijkheid gekregen om zich met mensen van over de hele wereld te verenigen in nieuwe gemeenschappen met gedeelde waarden, of het nu om actiegroepen over klimaat of racisme gaat of over schattige katjes. Deze mondiale verbondenheid geeft het leven van miljarden mensen betekenis en zin. Het idee dat je alleen ingebed in de andere bestaansdimensies – zoals relaties en natuur – vrij kunt zijn, komt dankzij sociale media dus echt tot zijn recht. Dat die socialemediabedrijven daar ook aan willen verdienen met gepersonaliseerde advertenties die soms erg verleidelijk zijn, is een kleine prijs voor het goede leven die ik graag betaal. Ik zie dan ook geen reden waarom de vrije markt op dat vlak aan banden moet worden gelegd. Laat die techbedrijven maar met elkaar concurreren en nog veel meer slimme diensten bedenken om ons leven beter te maken

2